

**ZPRACOVÁNÍ ORÁLNĚ HISTORICKÝCH ROZHovorŮ
V NOVÉM KATALOGIZAČNÍM SYSTÉMU
NÁRODNÍHO FILMOVÉHO ARCHIVU**

**PROCESSING ORAL HISTORY INTERVIEWS
IN THE NEW CATALOGUING SYSTEM
OF THE NÁRODNÍ FILMOVÝ ARCHIV, PRAGUE**

Marie Barešová, Ladislav Cubr

Národní filmový archiv

Abstrakt

Účel – Jednou z činností Národního filmového archivu je pořizování, dlouhodobé uchovávání a badatelské zpřístupňování záznamů rozhovorů orální historie. Cílem tohoto odborného článku bylo provést konceptualizaci tohoto typu dokumentu v rámci celého jeho životního cyklu za účelem vytvoření specifického popisného modelu. Ten se stal základem pro nový katalogizační systém orální historie.

Design / metodologie / přístup – Katalogizační systém orální historie vznikl zpřesněním dosavadní popisné praxe. Tento proces zahrnoval analýzu mezinárodních standardů, přiřazení stávajících skupin údajů k daným úrovním popisu a formalizaci do metadatových elementů. Základní metodou byla konceptuální analýza záznamu rozhovoru jako specifického typu dokumentu, na který lze pohlížet nejen jako na archiválii (záznam události), ale také jako na dílo ve smyslu entity bibliografického popisu.

Výsledky – Hlavním výstupem je vytvoření konceptuálního modelu pro popis specifického typu zvukového díla a navazující metadatové specifikace, které jsou určeny pro podrobnou katalogizaci rozhovorů orální historie a jejich propojování se souvisejícími entitami a jsou základem pro nový katalogizační systém. Druhým výstupem je navazující veřejná databáze umožňující podrobnější vyhledávání zejména prostřednictvím předmětových hesel. Uživatelsky je tak mnohem vstřícnější než archivní pomůcky pouze ve formě statických soupisů.

Originalita / hodnota – Článek předkládá poznatky o procesu vytváření metadatové specifikace, která je svou mírou podrobnosti a komplexity unikátní v českém i mezinárodním prostředí. Studie navazuje na dříve publikovaný text věnovaný vytvoření specializovaných hesel pro popis obsahu orálně historických rozhovorů – v tomto článku jsou předmětová hesla pojednána z hlediska praktického využití v novém katalogizačním systému orální historie. Metadatová specifikace a pravidla katalogizace mohou být

inspirativní nejen pro úzce zaměřené kolekce rozhovorů orální historie, ale konceptuálně také pro další sbírky podobného obsahu.

Klíčová slova: orální historie, rozhovory, Národní filmový archiv, katalogizace, katalogizační standardy, databáze, datový model, metadata, metadatová specifikace, FRBR, FIAF

Abstract

Purpose – One of the activities of the Národní filmový archiv, Prague is the acquisition of, long-term preservation of, and providing access to oral history interviews for researchers. The aim of this article was to conceptualise this type of document throughout its entire life cycle. The conceptualization was then utilised to create a descriptive model for oral history recordings. This model serves as the foundation for a new cataloguing system for oral history.

Design / methodology / approach – The cataloguing system of oral history emerged through refining the archive's existing descriptive practices. This process involved analysing international standards, assigning existing information to specific levels of description, and formalising them into metadata elements. The primary method involved conceptual analysis of the interview recording as a specific type of document, considering it not only as an archival item (record of an event) but also as a work in the sense of a bibliographic description entity.

Results – The main outcome is the creation of a conceptual model for describing a specific type of audio work and of related metadata specifications designed for the detailed cataloguing of oral history interviews. The model and specification facilitate the linkage of interviews with related entities and serve as the foundation for a new cataloguing system. The second outcome is an accompanying publicly available online database that enables more detailed searches, particularly through subject headings. This user-friendly interface is much more accommodating than archival aids presented solely in the form of lists contained in static documents.

Originality / value – The article presents insights into the process of creating a metadata specification that is unique in its level of detail and complexity within both Czech and international contexts. The study builds upon a previously published text addressing the development of field-specific subject headings for describing the content of oral history interviews. In this article, subject headings are discussed in terms of their practical application in the new cataloguing system for oral history. Metadata specification and cataloguing rules can be inspirational not only for narrowly focused collections of oral history interviews but also, conceptually, for other collections with similar content.

Keywords: oral history, interviews, Národní filmový archiv Prague, cataloguing, cataloguing standards, database, data model, metadata, metadata specification, FRBR, FIAF

ÚVOD

Orální historie je jednou z metod historiografie užívaných zejména ve společenských a humanitních vědách. Prostřednictvím vyprávění konkrétních osob – narátorek a narátorů – poznáváme minulost. Tyto vzpomínky rozšiřují badatelské poznání o době, ve které žili, událostech nebo procesech, kterých se účastnili, případně profesích nebo aktivitách, kterým se věnovali. Zajímavé mohou být také jejich postoje, názory a osobní prožitky vztahující se k předmětu našeho zájmu. Orálně historický rozhovor vzniká interakcí tazatelky nebo tazatele s narátorkou nebo narátorem. Jejich ústní sdělení se pomocí odpovídající technologie zaznamenává ve zvukové nebo audiovizuální podobě. Interview je výsledkem aplikace propracovaného, v závislosti na situaci nicméně variabilního postupu, jehož cílem je získat primární pramen, se kterým je dále možné vědecky pracovat. Může být využit pro výzkumné, publikační nebo výstavní účely tak, jak to umožňuje informovaný souhlas udělovaný zpovídanou osobou. Zásadní je navíc dodržení etických standardů, které se uplatňují nejen pro zpracování rozhovorů, ale také při jejich vedení. V českém prostředí se můžeme odkazovat na *Etický kodex České asociace orální historie* (Hlaváček, 2018).

Natočené rozhovory jsou v ideálním případě přepsány do textové podoby, systematicky evidovány, zpracovávány a dlouhodobě uchovávány. Záznamy nahrané v předdigitálním období je potřeba kvalitně digitalizovat a digitalizáty, stejně jako nativně digitální (digital born) záznamy, vhodně uložit a popsat. Takové zpracování umožňuje zázemí paměťových a vědeckých institucí, které jsou v tomto ohledu zpravidla dobře vybaveny odpovídající technickou infrastrukturou. Z dlouhodobého hlediska může být snaha po časově neomezené archivaci naopak problematická v akademickém prostředí nebo u projektů a jednotlivých rozhovorů zaznamenávaných laickou veřejností. Mnozí výzkumníci se bohužel v těchto případech soustředí na své aktuální krátkodobé cíle. Bezprostředně po jejich naplnění často ztrácí zájem o navazující zpracovávání a uložení natočených rozhovorů, nebo na ně nemají čas, případně prostředky. Konkrétní příspěvky a komentáře pronesené na konferenci International Oral History Association (Mezinárodní asociace orální historie) pořádané ve dnech 25. – 28. 7. 2023 v brazilském Rio de Janeiro jasně ukázaly, že problematika digitální archivace není ani na konci první čtvrtiny 21. století v globálním měřítku zdaleka uspokojivě vyřešena.

Národní filmový archiv (NFA) patří mezi několik málo institucí, které nejen pořizují záznamy rozhovorů orální historie v souladu s oborovou metodikou, ale také je dlouhodobě uchovávají

a zpřístupňují. Nezbytnou součástí dlouhodobé archivace jakýchkoliv dokumentů je zachování jejich autenticity. Autenticita dokumentu jakožto archiválie zahrnuje dvě základní složky: identitu a integritu. Identita dokumentu je celek atributů, které jej jedinečně charakterizují a odlišují od jiných dokumentů. Integrita dokumentu souvisí s jeho úplností a neporušeností ve všech podstatných ohledech (InterPARES project, 2005). Abychom mohli konstatovat, že integrita nebyla v dlouhodobém horizontu porušena, musíme znát identitu dokumentu, tedy přesně vymezit to, co je dlouhodobě uchováváno. V praxi paměťových institucí znamená udržení autenticity dokumentu jednak podrobný obsahový popis a údaje o jeho vzniku (identita), jednak zachování podstatných vlastností dokumentu napříč všemi transformacemi (např. digitalizace degradujícího analogového nosiče) a zaznamenání jejich historie (integrita) (Cubr, 2018).

Předkládaný článek popisuje vývoj nového systému NFA pro katalogizaci rozhovorů orální historie (dále jako katalogizační systém orální historie), jehož cílem je zavést podrobný popis, který zachová identitu tohoto typu dokumentu a bude pomocným nástrojem pro proces udržení jeho integrity. Dlouhodobému uchovávání zvukových dokumentů z hlediska udržování jejich integrity (archivace v digitálním repozitáři, formátové migrace apod.) se v tomto článku nevěnujeme, nicméně katalogizační systém orální historie je navržen tak, aby byla metadata v něm uložená propojena s vlastními digitálními dokumenty uloženými v jiném systému NFA.

V první části článku představíme dějiny orální historie v NFA a následně konceptualizaci životního cyklu rozhovorů orální historie: příprava rozhovoru, průběh rozhovoru a pořízení zvukového (audiovizuálního) záznamu, vytvoření doprovodné dokumentace, datové zpracování, archivní evidence nosičů, získávání a zaznamenávání informací a dokumentů vztahujících se k narátorkám a narátorům, katalogizační popis v tabulkovém procesu a dlouhodobé uchovávání.

Konceptualizace životního cyklu a dosavadní praxe popisu se staly základem pro návrh nového katalogizačního systému, jehož vývoj je popsán v druhé části článku. Ta se zaměřuje na konceptuální model záznamu rozhovoru orální historie jako předmětu dlouhodobého uchovávání a zpřístupňování a definici metadatové specifikace založené na tomto modelu. Ontologický status záznamu rozhovoru je na pomezí historického záznamu události a konceptu díla (ve smyslu entity bibliografického popisu). Dále je pojednáno o souvisejících entitách popisu (jsou jimi zejména narátorky a narátoři) a způsobu řešení kompatibility katalogizačního

systému orální historie s plánovaným komplexním systémem NFA pro popis filmů a souvisejících dokumentů, jako jsou plakáty nebo fotografie. Tento systém interně nazýváme Filmodel a v současnosti probíhají jeho přípravy. Součástí Filmodelu bude i autoritní modul, který bude využíván zejména pro záznamy filmových osobností a společností. Hlavním zdrojem dat pro autoritní modul budou záznamy, které jsou v současnosti vytvářeny ve starší databázi, jejíž část je veřejně přístupná na portále [Filmový přehled](#) a obsahuje rovněž filmografické záznamy českých a československých (zejména hraných) filmů uvedených v domácí kinodistribuci. Katalogizační systém orální historie je navržen tak, aby se mohl stát jedním z budoucích modulů Filmodelu.

Poslední část článku se věnuje katalogu orální historie, který představuje veřejnou databázi jako výsledek výzkumu v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (DKRVO) NFA. Veřejná databáze je jedním z rozhraní katalogizačního systému orální historie a obsahuje klíčová metadata potřebná pro podrobnější vyhledávání nad rámec seznamu jmen narátorek a narátorů, s kterými má NFA pořádané rozhovory. Veřejná databáze nabídne zpřístupnění metadatových záznamů o rozhovorech uložených v NFA, které dosud nebyly veřejně dostupné a pro něž neexistovala ani archivní pomůcka.

ORÁLNÍ HISTORIE V NÁRODNÍM FILMOVÉM ARCHIVU

NFA patří v českém prostředí k průkopníkům metody orální historie, která se u nás začala uplatňovat až po roce 1989. V roce 1995 byla v NFA založena Sběrka zvukových záznamů, jejímž základem se stalo 40 rozhovorů a 15 zvukových záznamů různých filmových akcí, které byly shromážděny z jednotlivých pracovišť nově zřízeného NFA. Československý filmový ústav (ČSFÚ), jehož organizační složkou byl také filmový archiv, předchůdce NFA, koordinoval natáčení rozhovorů s pamětníky raného období české kinematografie, které se však nedochovaly. V 60.–80. letech 20. století měl pořizování rozhovorů pro ČSFÚ na starosti Zdeněk Štábla. Jako externí tazatel s ním spolupracoval například Elmar Klos, významná postava české kinematografie. Pod patronací ČSFÚ byly také zvukově dokumentovány různé významné události (např. tiskové konference na Mezinárodním filmovém festivalu v Karlových Varech nebo akce Mezinárodní asociace filmových archivů, International Federation of Film Archives, na území Československa). Osud tohoto cenného korpusu se dosud nepodařilo uspokojivě zdokumentovat. Do Sběrky zvukových záznamů se z původní rozsáhlé kolekce dostal jen zlomek. Již od počátku tedy byly do sbírky zařazovány i záznamy nespádající žánrově do kategorie rozhovorů. Z historických záznamů natočených před rokem 1990 se jedná zejména o konference a symposia. Později přibyly také lektorské úvody nebo komentované projekce.

Hlavním záměrem bylo nicméně budovat kolekci původních orálně historických rozhovorů realizovaných s osobnostmi české (potažmo československé) filmové kultury. V následujících letech natočili Eva Strusková nebo její spolupracovnice (Marcela Pittermannová a Kateřina Lachmanová) a spolupracovníci (Vladimír Hendrich, Rudolf Mihle a Pavel Vrbata) stovky interview. Postupně se rozšiřoval záběr od hlavních tvůrčích osobností filmového štábu celovečerního hraného filmu k animované tvorbě, absolventkám a absolventům Střední průmyslové školy filmové v Čimelicích, reprezentantkám a reprezentantům klubového hnutí nebo představitelkám a představitelům amatérského filmu v Česku i na Slovensku. Příležitostně sbírku obohatily také rozhovory získané prostřednictvím akvizic. (Podrobněji o historii a obsahu sbírky viz Hála & Strusková, 2013.)

V posledních deseti letech, kdy sbírku spravuje Marie Barešová, se NFA opakovaně zapojil do interdisciplinárních projektů například v rámci programů Ministerstva kultury na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity NAKI („Laterna magika. Historie

a současnost, dokumentace, uchování a zpřístupnění“ a „Audiovizuální dílo mimo kontext kinematografie: dokumentace, archivace a zpřístupnění“). Marie Barešová a její kolegyně a kolegové získali také podporu interních výzkumů ze Státního fondu kinematografie („Generace normalizace“ a „Kina Východočeského kraje 1960–1990“). Významná byla rovněž spolupráce s Vysokou školou uměleckoprůmyslovou v Praze při zpracování dějin ateliéru Animace a filmu. Jmenované projekty obohatily Sbíрку zvukových záznamů o 200 nových interview. (Srov. např. Barešová & Přivřelová, 2017; Barešová et al., 2021.) Od roku 2023 je v řešení projekt NAKI III „Komplexní řešení péče o kulturní dědictví v oblasti herních aplikací“, v němž se s realizací rozhovorů také počítá. Významně vzrostl počet akvizic, zejména díky Ústavu filmu a audiovizuální kultury Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Paralelně pochopitelně nadále vznikaly rozhovory s jednotlivými představitelkami a představiteli české filmové kultury.

Po celou dobu existence Sbířky zvukových záznamů platí, že s profesně velmi aktivními lidmi, interviewovanými po konci nebo k závěru jejich kariéry, bylo natočeno více navazujících životopisných rozhovorů, které jsou následně evidovány jako součást jedné série. Mnoho rozhovorů, typicky (nikoliv výlučně) vedených s lidmi, kteří se profesi v oblasti filmové kultury věnovali vedle svého hlavního zaměstnání (např. amatérské filmařky a filmaři, klubistky a klubisté, zaměstnankyně a zaměstnanci kin), má ale podobu životopisně-tematického interview realizovaného v průběhu jediného setkání. Z různých důvodů vznikají také rozhovory zamýšlené od počátku jako tematické. (S jedním člověkem zároveň může existovat více oddělených sérií nebo více sérií obsahujících pouze jediný rozhovor.) Celkem v současné době evidujeme na 2 000 rozhovorů realizovaných s 900 narátorkami a narátory. Jedná se o největší oborově specializovanou kolekci v České republice. (Srov. např. Barešová & Křipač, 2020; Chromková & Barešová, 2018; Barešová & Strusková, 2020.)

POŘÍZENÍ, ZPRACOVÁNÍ A ARCHIVACE ROZHovorŮ

Realizaci rozhovoru předchází několik kroků, které se odvíjí od aktuálně řešeného výzkumného projektu nebo badatelského záměru. Provádí se rešerše relevantních sekundárních a primárních zdrojů a na jejím základě připraví tazatelka nebo tazatel (ve většině případů se jedná o kurátorku sbírky, existují však výjimky) sadu tematických okruhů a konkrétních otázek, které vznikají na míru konkrétní profesi, odbornému zaměření, nebo přímo potenciální narátorce nebo narátorovi. Oslovení jsou informováni o badatelském záměru, metodě orální historie, získají informace o subjektu (případně subjektech) zastřešujícím výzkum a tazatelce nebo tazateli.

Rozhovor za vzájemně odsouhlasených podmínek probíhá ideálně osobně, jakkoli průběh pandemie nemoci Covid-19 a další specifické okolnosti ukázaly, že ve výjimečných případech lze rozhovory nahrávat také virtuálně za využití digitálních nástrojů (srov. Hlaváček, 2019). Zaznamenává se odpovídající technologií ve zvukovém nebo audiovizuálním formátu tak, aby byl v dostatečné kvalitě zachycen hlas (případně obrazově také mimoslovní projevy) promlouvajícího. Záznam začíná ohlášením obsahujícím jméno tazatelky nebo tazatele, narátorky nebo narátora, datum a místo natáčení rozhovoru, název projektu nebo tematické zaměření rozhovoru a konečně identifikaci původce, tedy NFA. Zaznamenání těchto základních identifikačních údajů přímo do zvukové stopy je klíčové v případě neexistence nebo ztráty metadat evidovaných mimo samotný záznam. Nahrávání se přerušuje na explicitní žádost někoho ze zúčastněných, v případě nečekaných okolností nebo třeba při přechodu hovoru na téma nesouvisející s účelem setkání, typicky v případě narátorčiných nebo narátorových komentářů k současné společensko-politické situaci, nebo při proměně situace v hovor metodologicky vzdálený podstatě orální historie. Rozhovor vedený v jeden den je včetně přerušení evidován jako jeden celek, nevzniká více jednotlivých interview.

Narátorka či narátor podepisují souhlas se zpracováním rozhovoru, který je podmínkou uložení i následného nakládání se záznamem a jeho přepisem. Tento písemný dokument upravuje také možné další účely využití, které nemusí být jen vědecké, výzkumné, ale například kulturní nebo zpravodajské. Vzniká také dokumentační portrétní fotografie narátorky nebo narátora. V nejbližší možné lhůtě po natočení rozhovoru sepisuje tazatelka nebo tazatel protokol komentující okolnosti setkání, případná přerušení, dění mimo samotné nahrávání, přiřazení rozhovoru ke konkrétnímu projektu nebo do celku sbírky. Podrobnější zpracování rozhovoru

může dále zahrnovat realizaci doslovného písemného přepisu, později editovaného přepisu nebo biogram narátorky nebo narátora. Jako součást protokolu nebo samostatně může být sepsáno obsahové shrnutí rozhovoru. Metodologii se komplexně věnuje řada příruček, které se ale podrobně nezabývají archivací a evidencí zaznamenaných rozhovorů. Vývoj praxe popisu orálně historických interview v NFA je předmětem tohoto textu v návaznosti na dříve publikovaný článek (Barešová, 2021).

Ve výjimečných případech získáváme od narátorek nebo narátorů materiály vztahující se k jejich životu a práci. Originální dokumenty a fotografie nebo jejich kopie (typicky digitální) se rovněž dostávají do Sbírký zvukových záznamů s informací o svém původci. Do budoucna uvažujeme také o evidenci provazující Sbírký zvukových záznamů se systémy Oddělení písemných archiválií NFA. Jedním ze záměrů je upozornit na to, že Sbírký zvukových záznamů neobsahuje pouze rozhovory, ale sekundárním produktem orálně historické práce je také akvizice výše jmenovaných materiálů. Ty jsou společně s rozhovorem ukládány a opatřeny základním popisem. Tato provázanost poskytne badatelkám a badatelům komplexnější informace o zdrojích dostupných v NFA.

Sbírký zvukových záznamů NFA spravuje nahrávky uložené na několika typech nosičů. Nejvíce rozhovorů bylo v prvních letech natočeno na audiokazety a minidisky, audiovizuální záznamy byly pořízeny na DVCAM, zvukové záznamy vzniklé před rokem 1990 jsou na magnetofonových pásech. Originální záznamy byly zpočátku zálohovány na dalších nosičích (kromě audiokazet také na CD a DVD). Později se přistoupilo k digitalizaci a převodu rozhovorů do formátu WAV. Adekvátní digitalizace je jediným možným způsobem dlouhodobé archivace zvukových dokumentů, jak uvádí standard IASA (International Association of Sound and Audiovisual Archives) *Uchování audiovizuálního dědictví: Etika, principy a strategie uchovávání* (IASA, 2017). Originální nosiče i jejich kopie jsou nadále archivovány, ale pravděpodobně nepřežijí následující dekády a zároveň bude stále obtížnější zajistit možnost jejich přehrání. Informace o původních nosičích budou ale vždy evidovány, protože vypovídají nejen o souvislostech vzniku záznamu, ale představují i historické sdělení o používaných nosičích a mohou sloužit jako podklad pro tvrzení o jeho autenticitě.

Soubory vzniklé digitalizací odpovídají svým obsahem původním nosičům. Jsou spojovány tak, aby jeden výsledný digitální soubor korespondoval s jedním rozhovorem natočeným v jeden den během jednoho setkání, dle pojetí orálně historického interview. Posledních dvacet let se rozhovory v NFA zaznamenávají digitálně do formátu WAV. (Pouze výjimečně vznikly

některé rozhovory v jiném formátu.) Produktem digitálního záznamníku je někdy (z různých důvodů technických nebo logistických) rovněž více souborů, které jsou tudíž pro dlouhodobou archivaci, stejně jako digitalizáty, spojovány v jeden finální. Nedochází však k editaci nebo jiné úpravě záznamů. Digitalizáty a nativně digitální záznamy jsou uloženy na interním úložišti a zároveň v kopiích zálohovány do několika lokalit. Jednou ročně jsou navíc digitálním kurátorem převedeny na fyzický nosič, LTO pásku.

Nové rozhovory jsou uloženy v nejbližším možném termínu po natáčení a opatřeny základním popisem. Záznamy byly v letech 2001–2015 evidovány v nástroji na správu [relačních databází](#) Microsoft Access, jehož rozhraní bylo pro potřeby sbírky na míru upraveno. Tato aplikace evidovala záznamy rozhovorů prostřednictvím přírůstkových čísel. Do chronologické řady tak aditivně přibývaly nejen originální záznamy, ale i jejich kopie. Takto byla vedena evidence všech nosičů, jejichž přírůstková čísla jsou zanesena přímo na médiích v depozitáři. Evidence nicméně neodpovídala standardu orální historie, protože jeden rozhovor a jeho obsah neměly svou jedinečnou signaturu, identifikátorem nebyly opatřeny ani související dokumenty. Systém byl v této podobě metodicky i technologicky neudržitelný.

Během řešení projektu NAKI II „Virtuální asistent pro zpřístupnění historických audiovizuálních dat“ (VIADAT) připravily Marie Barešová společně s Kateřinou Chromkovou v letech 2016–2019 nový systém evidence v tabulkovém procesoru Microsoft Excel. Vznikly také tematické hesláře rozšiřující dosavadní stručný obsahový popis zachycený v Microsoft Access. Základní jednotkou popisu se stal rozhovor ve smyslu obsahu. Každý rozhovor je v tabulce evidován na samostatném řádku. Do tabulky se soupisem rozhovorů byly převedeny základní údaje z Microsoft Access nezbytné pro každodenní kurátorskou práci: jména narátorek a narátorů a přírůstková čísla originálních nosičů. Jednotlivé sloupce představují popisné prvky, které byly postupně z Microsoft Access kopírovány nebo nově vyplňovány. K původním nosičům se vztahují pouze dva údaje: typ nosiče originálního záznamu a údaj o stavu digitalizace. Další data o nosičích a jejich kopiích jsou nadále evidována v Microsoft Access, dokud nebudou převedena do nového systému. Všechny základní popisné údaje se vztahují k obsahu rozhovoru: datum natočení rozhovoru, délka záznamu, jméno tazatelky či tazatele, případně také přítomných osob, původce, projektové nebo tematické zařazení interview, užitý jazyk, technická kvalita záznamu (ve smyslu srozumitelnosti potenciálně negativně ovlivněné

ruchy prostředí nebo hlasovým projevem narátorky nebo narátora), existence, typ a datum podpisu písemného souhlasu a práva k užití rozhovoru.

Klíčovou změnou byl především přechod na nový systém identifikace. Byly vytvořeny tabulky se soupisem rozhovorů a s přehledem nářatek a nářatorů. Ti jsou jednotlivě evidováni na samostatných řádcích. K nim se ve sloupcích vztahují popisné prvky obsahující životopisná data a profesi nebo činnost související s audiovizuální kulturou. Všem nářatkám a nářatorům byl přidělen jedinečný identifikátor, který slouží jako základ pro tvorbu dalších signatur – pro série rozhovorů, jednotlivé rozhovory, soupis témat a otázek k rozhovoru, získané materiály, písemný souhlas, dokumentační fotografie, protokol, přepis, shrnutí, editovanou nebo publikovanou verzi přepisu. Signatury byly navrženy jako mechanismus propojování rozhovorů v rámci série a slouží i jako jednoznačné pojmenování digitálních souborů. (Podrobněji k tvorbě signatur viz Barešová, 2021.)

V posledních letech se v NFA o katalogizačním systému orální historie začalo uvažovat v souvislosti s Filmodelem, budoucím komplexním katalogizačním systémem, jehož vybudování koordinuje Ladislav Cubr. Tabulky evidující rozhovory, nářatorky a nářatory a související metadata byly zpřístupněny online prostřednictvím aplikace Google Sheets kolegyním a kolegům zabývajícím se přípravou tohoto systému a také těm, kteří ji využívají pro rešerši metadat o rozhovorech. V letech 2022–2023 se způsob popisu upravuje tak, aby odpovídal budoucím institucionálním potřebám a zároveň splňoval požadavky kurátorky sbírky i potenciálních badatelek a badatelů. Vzhledem k nárokům na způsob zacházení s osobními údaji nářatek, nářatorů, ale i dalších zmiňovaných osob musí být zároveň zachována vysoká míra ochrany informací. Část metadat bude proto nadále přístupná pouze interně zaměstnankyním a zaměstnancům NFA nebo jen správce sbírky.

NOVÝ KATALOGIZAČNÍ SYSTÉM ORÁLNÍ HISTORIE

Katalogizační systém orální historie je koncipován jako modul budoucího Filmodelu, přičemž jeho veřejné rozhraní (veřejná online databáze) vzniká v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace NFA. Systém byl vyvinut jako otevřený software. Konceptuálně jej lze rozdělit na tyto složky: model dokumentu (záznam rozhovoru orální historie), metadatová specifikace, databázový model pro relační databázi PostgreSQL, komunikační rozhraní (API), interní prezentační zobrazení (pro kurátorku Sbírkou zvukových záznamů), katalogizační modul a online katalog (specializovaná veřejná databáze). V tomto textu se primárně věnujeme modelu dokumentu, metadatové specifikaci a veřejné databázi.

Nejnáročnější částí vývoje katalogizačního systému orální historie byl návrh konceptuálního modelu a vytvoření metadatové specifikace. Tento krok zahrnoval analýzu stávající popisné praxe a mezinárodních standardů, přiřazení stávajících skupin údajů k daným úrovním popisu konceptuálního modelu a formalizaci údajů do metadatových elementů (atomizace, přidání nových elementů, standardizace užitím řízených slovníků).

Dosavadní praxe katalogizace orálně historických interview v NFA uplatňovala dvouúrovňovou hierarchii popisu: rozhovor jako obsah (vyšší úroveň popisu) a rozhovor jako zvukový, případně audiovizuální záznam (nižší úroveň popisu). Základní popisnou jednotkou je jednotlivý rozhovor. Výchozí celek popisu určený jako základ pro konceptuální model dokumentu je série rozhovorů, kterou jsme definovali tak, že jedna série obsahuje jeden nebo více rozhovorů s narátorkou nebo narátorem. Katalogizační systém orální historie umožňuje pokračování v dosavadní praxi analytického popisu jak na úrovni obsahu (jeden rozhovor), tak na úrovni záznamu rozhovoru (jeden záznam může být tvořen více nosiči).

Konceptuální model

Pro návrh konceptuálního modelu série rozhovorů byla provedena analýza dvou mezinárodních standardů.

Model FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records, česky Funkční požadavky na bibliografické záznamy) byl vzhledem k jeho rozšířenosti v komunitě knihoven i jiných paměťových institucí prvním zvažovaným standardem. Základem modelu FRBR je čtyřúrovňový hierarchický popis: dílo (Work), vyjádření (Expression), provedení

(Manifestation) a jednotka (Item) (Národní knihovna ČR, 2002). V katalogizační praxi knihoven se zpravidla implementují pouze poslední dvě úrovně popisu: například knižní publikace se popisuje jako vydání (provedení) a exemplář (jednotka).

Nejnižší úroveň popisu, jednotka, představuje určitý průnik s archivním standardem ISAD (G) (International Standard Archival Description, česky Mezinárodní standard pro archivní popis), který je výchozím modelem pro hierarchický popis v *Základních pravidlech pro zpracování archiválií*. Základní entitou standardu ISAD není dílo, ale archivní soubor, který představuje buď soubor archiválií pocházejících od jednoho původce (archivní fond, např. filmová společnost), nebo soubor vytvořený podle jiného kritéria (archivní sbírka, např. Sběrka zvukových záznamů). Archivní soubor se hierarchicky popisuje na úrovních archivní soubor (Fond), série (Series), složka (File) a jednotlivost (Item). Nižší úroveň představuje část vyšší úrovně a úroveň popisu je možné dále strukturovat (např. sérii na nižší sérii, složku na podsložku). Jednotlivost je nejnižší úroveň popisu (jedná se o překlad termínu „Item“ zavedený v českém archivním prostředí), konkrétní fyzický dokument, a tato jednotlivost v některých případech může konceptuálně odpovídat úrovni popisu jednotky v pojetí FRBR. To neplatí pro vyšší úrovně, protože hierarchický popis podle ISAD znamená popis celku a jeho částí, který má určitou analogii k analytickému popisu při katalogizaci v knihovnách, zatímco úrovně díla v modelu FRBR jsou určité aspekty jedné a téže entity.

Pro rozhovory orální historie by bylo možné aplikovat model FRBR způsobem obdobným dvouúrovňové katalogizaci knih: originální záznam jako první provedení, kopie původního záznamu jako druhé provedení, přepis záznamu jako třetí provedení, vydání redakčně upraveného rozhovoru v časopise X jako čtvrté provedení, v časopise Y jako páté provedení atd. Tento způsob by však znamenal zbytečné opakování většiny obsahových informací o záznamu série rozhovorů při popisu jednotlivých provedení. Vhodnější využití modelu FRBR by samozřejmě znamenalo aplikaci všech čtyř úrovní popisu. Obsah série rozhovorů lze považovat za produkt intelektuální nebo umělecké činnosti, a tedy jej označit za dílo (ve smyslu entity, která je předmětem bibliografického popisu). Bylo by tedy možné stanovit tato vyjádření pro výše uvedené příklady odlišných provedení: 1. mluvený rozhovor (první a druhé provedení), 2. doslovný textový přepis rozhovoru (třetí provedení), 3. redakčně upravený text rozhovoru (čtvrté a páté provedení). V případě, že by redakční úprava nezahrnovala pouze stylistické a formální úpravy, bylo by možné zavést další vyjádření: 4. zkrácený redakčně upravený rozhovor. Zkrácení stávajícího textu je podle modelu FRBR novým vyjádřením díla,

ale v případě podstatných změn v intelektuálním nebo uměleckém obsahu vzniká nové dílo. Zde se dostáváme do tradiční oblasti problémů interpretace standardů v konkrétní katalogizační praxi (co lze / nelze považovat za podstatnou změnu).

Dále, pokud by první a druhé provedení bylo audiovizuálním záznamem, třetí a čtvrté vyjádření by se muselo vztahovat k jinému dílu, které by bylo propojeno s prvním dílem a byl určen jejich vzájemný vztah (transformace).

Model FRBR by tedy bylo možné využít, jen pokud bychom chápali rozhovory orální historie jako textový informační zdroj (většina badatelek a badatelů preferuje přepis místo poslechu mluveného slova). Výhodou modelu FRBR může být zařazení odlišných provedení pod zastřešující záznam díla. Tato výhoda je nicméně částečná, protože některá provedení vyžadují založení nového díla (viz publikování podstatně zkráceného rozhovoru). Hlavní problém při užití modelu FRBR je však především ten, že nereflexuje odlišný ontologický status původního obsahu rozhovorů orální historie a principiálně odlišnou povahu audiovizuálních děl a zvukových děl nehudební povahy.

Rozhovory orální historie nejsou primárně vytvářeny za účelem publikování. Vznikají jako historický pramen, záznam události promluvy narátorky nebo narátora v určitém prostředí a za určitých okolností. Tato jedinečnost se projevuje jednak v unikátnosti mluveného projevu, který zahrnuje nejen slova (včetně hovorového nebo nespisovného jazyka), ale také paralingvistické, metalingvistické a situační znaky (témbr, intonace, pomlky, emoční zabarvení, případně řeč těla a obličejová mimika při audiovizuálním záznamu); dále v dokumentaci rozhovoru (protokol) a nakonec v otázce omezení přístupu z etických důvodů a s ohledem na legislativu regulující ochranu osobních údajů. Tyto jedinečné atributy události se částečně ztrácejí v písemném přepisu nebo publikované verzi, kdy je zachována pouze původní verbální složka.

Z těchto důvodů je nutno chápat původní sérii rozhovorů, jejich přepis a publikovanou verzi jako tři odlišná díla. Bylo by stále možné užít model FRBR pro jejich vzájemné vztahy, ale v takovém případě se stává zbytečnou úroveň vyjádření, protože by šlo o díla, která mají vždy právě jedno vyjádření (s možnou výjimkou publikované verze, ovšem pouze v případě, že by rozdíly byly jen stylistické; jinak by opět šlo o další dílo).

Vhodnějším výchozím zdrojem pro popis rozhovorů orální historie se ukázala být norma EN 15907 (2010) a její následné zapracování do nového katalogizačního manuálu Mezinárodní

asociace filmových archivů (International Federation of Film Archives, dále FIAF) (2016). Model pro hierarchický popis díla pohyblivého obrazu a souvisejících entit (dále jako filmografický model), které norma a manuál zavádějí, představuje určitou revizi modelu FRBR pro potřeby filmových archivů. Filmografický model obsahuje čtyři úrovně popisu: dílo pohyblivého obrazu (Moving Image Work), varianta (Variant), provedení (Manifestation) a jednotka (Item). Dílo pohyblivého obrazu zahrnuje jakýkoliv obsah zaznamenaný v kinematografickém médiu (toto dílo může, ale nemusí zahrnovat zvukovou složku) bez ohledu na formu, způsob distribuce nebo žánr. Tento široký koncept díla pohyblivého obrazu tak umožňuje začlenit filmy němé i zvukové, hrané i amatérské, videozáznamy událostí, televizní pořady apod.

Rozdíl mezi filmografickým modelem a FRBR spočívá v několika věcech. Zaprvé, dílo pohyblivého obrazu je také abstraktní entita, ale na řádově nižší úrovni abstrakce než dílo v modelu FRBR. Vždy jde o obsah konkrétního typu (obrazový nebo audiovizuální obsah v časové struktuře), což znamená, že napříč všemi jednotkami musí být vždy přítomná (audio)vizuální složka díla. Zadruhé, tento koncept zahrnuje dílo jakožto obsah (produkt) a současně dílo jakožto proces realizace. Popis díla tedy tvoří nejen údaje o hereckém obsazení, tvůrcích, štábu a ději, ale také informace o lokacích, době natáčení apod. Zatřetí, varianta není obdobou vyjádření. Dílo je ve filmografickém modelu chápáno jako původní dílo (ve smyslu podoby, v jaké mělo premiéru v zemi původu) a varianta jako určitá odvozenina tohoto původního díla, ať již jakožto produktu (např. verze s podtitulky, dabovaná verze nebo zkrácená verze), nebo jakožto produktu i procesu realizace (např. rozšířená verze, která čerpá z produkčních materiálů, které nebyly zahrnuty do původního díla). Varianta je volitelná úroveň popisu; varianta může, ale nemusí existovat (tj. v případě, že neexistují žádné verze díla). Varianta tedy není mezičlánek mezi dílem a provedením – provedení je ve filmografickém modelu buď reprezentace obsahu díla, nebo reprezentace obsahu varianty díla. Úroveň provedení odpovídá modelu FRBR v tom smyslu, že zahrnuje nejen (audio)vizuální obsah, ale také údaje o zveřejnění (distributor filmu, rok uvedení apod.). Jednotka zhruba odpovídá pojetí ve FRBR s tím rozdílem, že negativ a pozitiv mají stejný obsah, ale nejsou identické ve smyslu exempláře knihy.

Z výše uvedeného je zřejmé, že filmografický model umožňuje popis audiovizuálních záznamů rozhovorů, nikoliv však zvukových záznamů. Tento problém lze vyřešit tím, že tento hierarchický model zobecníme a mezi díla zahrneme i díla zvuková. Tato úprava dovolu

reflektovat odlišný ontologický status zvukově (nebo audiovizuálně) zaznamenané události promluvy narátorky nebo narátora v určitý okamžik. V modelu pro záznam rozhovorů orální historie se varianta (editace rozhovoru ve smyslu pozdější úpravy díla) nebude vyskytovat, hierarchie bude tedy mít pouze tři úrovně (dílo, provedení, jednotka).

Filmografický model dále definuje tzv. kontextuální entity. Agent (Agent), mezi jehož základní typy patří osoba (Person) a korporace (Corporate Body), je entita, která se podílí na životním cyklu díla (vytváření, distribuce, akvizice, uchovávání apod.). Optimálně se předpokládá popis agenta ve formě autoritního záznamu. Obsah (Content) zahrnuje popis obsahu a předmětová hesla. Událost (Event) je akce v životním cyklu díla, kterou má význam popsat v podobě samostatného katalogizačního záznamu. Mezi klíčové události, které jsou důležité pro činnost archivu, patří prezervace (vytvoření nového provedení za účelem dlouhodobého uchovávání), akvizice (jedna akvizice může zahrnovat více jednotek) a inspekce (kontrola fyzického stavu nebo inventura jednotky). Filmografický model rovněž definuje základní typy vztahů, jejichž užitím lze například propojit dílo s jiným dílem. Uvedené kontextuální entity a typy vztahů lze využít také pro katalogizaci rozhovorů orální historie, například pro propojení rozhovoru s přepisem nebo zavedení autoritních záznamů pro usnadnění a normalizaci katalogizace rozhovorů.

Metadatové elementy

Navržený model pro zvukové dílo (série rozhovorů jako zvukové dílo, provedení, jednotka), který byl vytvořen úpravou filmografického standardu, se stal páteří metadatové specifikace katalogizačního systému orální historie. Metadatové elementy byly přiřazeny k úrovním popisu a souvisejícím entitám. Nebylo možné převzít žádný metadatový standard, protože pro záznamy rozhovorů orální historie dosud žádný nevznikl. Existují pouze obecná doporučení, která si jednotlivé instituce a projekty mohou pro své potřeby upravit (Mazé, 2012). Standard MARC neobsahuje vhodné a/nebo dostatečně strukturované metadatové elementy pro popis všech skupin údajů, které byly užívány v dosavadní praxi katalogizace orální historie v NFA. MARC je možné využít pouze pro publikované rozhovory. Vhodnějším výchozím zdrojem pro metadatovou specifikaci se ukázal být katalogizační manuál FIAF, který obsahuje základní sadu metadat vztahujících se k dílu pohyblivého obrazu. Některá metadata (zejména pro technický popis záznamu) jsme převzali z tohoto manuálu. Většinu metadatových elementů pro

katalogizační systém orální historie však bylo třeba nově definovat, a to formalizací stávajících skupin údajů do metadatových elementů na základě principu atomizace a přidáním nových elementů pro plánovanou rozšířenou katalogizaci.

Publikované rozhovory (tzv. výstupy) nebudou popisovány v katalogizačním systému orální historie (nejsou součástí Sbírký zvukových dokumentů), ale prostřednictvím identifikátorů budou propojeny s knihovními systémy, ve kterých jsou popsány (zejména s katalogem Knihovny NFA). Přepis bude evidován jako jeden z typů popisu obsahu (metadatová sada z manuálu FIAF), což je vzhledem k jeho pomocné úloze vhodnějším způsobem, než jej zaznamenat jako nové dílo. Dalším typem obsahu bude například shrnutí rozhovoru. Přepis i shrnutí byly ukládány jako samostatné soubory (zpravidla ve formátu Microsoft Word, případně PDF), v katalogizačním systému orální historie jsou jim vyčleněna strukturovaná textová pole, která bude možné exportovat do formátu PDF pro badatelské využití. Dalšími důležitými obsahovými údaji jsou předmětová hesla, jejichž užití při popisu rozhovorů katalogizační systém orální historie nově zavádí.

Tabulka 1 znázorňuje základní skupinu údajů přiřazených k jednotlivým úrovním popisu, s případnými vazbami na jiné entity.

Úroveň popisu / metadata	Vazby na jiné entity
DÍLO	
původce, poskytovatel souhlasu	agent
údaje o souhlase	písemný souhlas (dokument)
předmětová hesla	agent, geografické entity, AV díla, tematický heslář OH
DÍLO (ČÁST)	
narátor, tazatel, přítomná osoba, zhotovitel záznamu	agent
časový rozsah	

inteligibilita	
pořízení rozhovoru	
popis obsahu	přepis, protokol, shrnutí (v současnosti jako samostatné dokumenty)
předmětová hesla	agent, specializované hesláře OH, geografické entity, AV díla
výstupy	publikované rozhovory (dokument)
PROVEDENÍ	prezervace, akvizice (událost)
typ manifestace	
autenticita	
typ média	
logický rozsah	
JEDNOTKA	inspekce (událost)
logický rozsah	
uložení	
fyzický stav	

Tab. 1 Metadata pro záznam rozhovoru orální historie

Na úrovni díla jsou zaznamenány pouze údaje, které se vztahují k sérii rozhovorů jako celku. Údaje o souhlase byly rozděleny na následující metadatové elementy: údaj o tom, zda byl souhlas poskytnut; poskytovatel souhlasu (narátkořka nebo narátkoř, pŕípadně zastupující osoba); forma souhlasu; propojení s dokumentem (písemný souhlas); typ(y) schváleného užití; existence požadavku na autorizaci pŕi užití rozhovorů pro určitý výstup (napŕ. článek); specifikace tohoto požadavku. Původcem může být NFA nebo jiná instituce či jednotlivec, od něhož byly rozhovory získány akvizicí.

Většina údajů o obsahu rozhovorů se vztahuje k jednotlivému rozhovoru, tuto dosavadní praxi analytického popisu bude nový systém přejímat a rozšiřovat. Narátorka nebo narátor, tazatelka nebo tazatel, přítomná osoba i zhotovitel záznamu (osoba, která záznam pořídila, u audiovizuálních rozhovorů jde zpravidla o kameramanku nebo kameramana) se mohou ve specifických případech rozhovor od rozhovoru lišit (některé série rozhovorů např. byly vedeny s více než jednou narátorkou nebo narátorem). Údaje o pořizení rozhovoru zahrnují datum, místo a typ místa (např. kavárna). Tyto údaje představují určitou analogii k metadatům o realizaci díla ve filmografickém standardu.

Název, jeden z hlavních metadatových elementů ve většině popisných schémat, se v evidenci záznamů rozhovorů orální historie nepoužívá. Jako odlišující prvek neslouží název, ale postačuje jméno narátorky nebo narátora a rok(y) pořizení rozhovorů jedné série. Z těchto dvou údajů se v případě potřeby dá automaticky konstruovat umělý název, a proto je zbytečné, aby katalogizátor název manuálně vytvářel.

Rozsah (Extent) a typ média (Carrier Type) jsou další metadata převzatá z manuálu FIAF. Rozsah zahrnuje tyto elementy: jednotka měření (Unit), hodnota (Value) a přesnost (Extent Precision). Odlišují se tři typy rozsahu: časový rozsah (Temporal Extent), fyzický rozsah (Physical Extent) a logický rozsah (Logical Extent). Fyzický rozsah je v praxi užíván ve smyslu metráže analogového filmového materiálu. Audiovizuální záznamy rozhovorů ve Sbírce zvukových záznamů nejsou na filmových materiálech, fyzický rozsah tedy není relevantní údaj. Logický rozsah má jako jednotku měření typ nosiče, hodnotou je počet kusů daného nosiče. Jeden záznam může být uložen na několika nosičích stejného (někdy však i odlišného) typu, proto jsou jednotka měření a hodnota opakovatelné elementy v rámci logického rozsahu. Logický rozsah uplatňujeme pro úroveň provedení i jednotky, v prvním případě jde o ideální (původní) stav, v druhém případě aktuální stav (např. ztráta nebo skartace části jednotky z důvodu degradace). Typ nosiče bude převzat z typů evidenčních jednotek *Základních pravidel pro zpracování archiválií*. Skutečnost, že na jedné audiokazetě může končit jedna série rozhovorů a začínat druhá, reflektujeme v možnosti zaznamenat počet na desetinná čísla (např. 1,5 kazety). Převzetí typů z archivářských pravidel a možnost zaznamenat počet na desetinná čísla umožní v budoucnosti vytvořit automatické statistiky nosičů pro účely následné evidence archiválií požadované Odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra. Typ média popisuje materiál záznamu; někdy může být totožný s jednotkou měření logického rozsahu, ale konceptuálně má význam jej oddělovat (např. filmový pás je typem média, ale

jednotkou měření je kotouč filmu). Na úrovni jednotky se dále zaznamenávají přírůstkové číslo, údaj o uložení (informace o tom, v jaké části deponitáře je záznam uložen) a fyzický stav.

Časový rozsah je podle manuálu FIAF vlastností provedení a jednotky, což je logické pro filmy (změnou úvodních titulků pro zahraniční distribuci se může změnit délka filmu, aniž by se změnil obsah; konkrétní materiál uložený v archivu může být nekompletní apod.), nicméně v případě rozhovorů orální historie jsme se rozhodli jej přiřadit úrovni díla (resp. části díla, tedy ve smyslu časové délky jednoho rozhovoru). Důvody jsou dva. Ve stávající praxi zpracování rozhovorů orální historie je časová délka (na úrovni sekund) zaznamenávána na základě inspekce digitálního provedení (digitalizovaného nebo digitálně nativního záznamu), které je považováno za jedinou vhodnou formu pro dlouhodobé uchovávání zvukových dokumentů. Druhým důvodem je povaha obsahu původního záznamu – jde o unikátní záznam události, jejíž časová délka musí být zachována napříč všemi provedeními a jednotkami. Ze stejného důvodu je k úrovni části díla (a nikoliv k části jednotky) přiřazena inteligibilita, kvalita obsahu záznamu (slyšitelnost). Provedení je dále typizováno podle toho, zda je digitální, nebo ne (údaj důležitý pro zpřístupňování a také jako informace o technologii vytvoření záznamu), a zda jde o originální provedení, nebo repliku. I když původní provedení nebude moci být dlouhodobě zachováno (z důvodu nevyhnutelné postupné degradace audiokazety nebo jiného fyzického nosiče), zaznamenávání údajů o tom, na jaké nosiče byl rozhovor původně pořízen, je důležité z hlediska udržování informací o vzniku záznamu rozhovoru, tedy jako podklad pro tvrzení o jeho autenticitě.

K úrovni provedení jsme nově přiřadili událost prezervace, jejíž záznam bude obsahovat údaje o procesu vytvoření repliky (kdo, kdy a jakým zařízením provedl digitalizaci, resp. převod obsahu digitálního média, např. minidisku, do podoby digitálních souborů). Jednotlivá událost prezervace bude propojovat zdrojový záznam s výsledným, čímž bude zaznamenán vztah mezi těmito dvěma provedeními, který je důležitý pro udržování integrity dokumentu. K jednotce se vztahuje událost inspekce, která bude mít dva typy: inventura a kontrola fyzického stavu. Inventura bude popsána jako jedna událost, která bude přiřazena ke všem dotčeným (zkontrolovaným) jednotkám a bude obsahovat údaje o osobách, které inventuru provedly, a časovém období, ve kterém inventura proběhla. Výsledek inventury bude reflektován případnou změnou hodnoty logického rozsahu u příslušného typu nosiče. Kontrola fyzického stavu bude řešena obdobným způsobem s tím, že nebude prováděno přehrávání analogových

nosičů (z důvodu rizika opotřebování), ale konstatována degradace na základě vizuální inspekce, a v případě problému bude zjištěný stav označen číselnou škálou (1–3).

Autoritní záznamy a řízené slovníky

Původce, poskytovatele souhlasu, narátorku nebo narátora, tazatelku nebo tazatele, osoby přítomné u rozhovoru a zhotovitele záznamu je možné užitím logiky filmografického modelu označit za agenty. Manuál FIAF rozlišuje dva aspekty agenta: agent jako samostatný záznam (autorita) a činnost agenta v souvislosti s uvedeným dílem (metadatový element). Například hlavní profesí agenta, uvedenou v autoritním záznamu, může být dramatik a prezident, zatímco v daném filmu je jeho činností herec (viz Václav Havel a jeho role ve filmu *Kamenný most*). V případě rozhovorů orální historie samozřejmě není hlavní profesí dotazované osoby narátorská role.

Dospěli jsme k rozhodnutí, že všichni agenti orální historie (bez ohledu na jejich status známé či neznámé osobnosti) budou mít samostatný záznam vytvořený v autoritním modulu. Tento záznam se pak využije při katalogizaci rozhovorů, což zajistí jednotný zápis jmen v systému. Nutnou podmínkou se stala možnost označit některé záznamy jako neverejné, a to buď kvůli ochraně osobních údajů, anebo z důvodu, že dotyčná osoba (ačkoliv nežijící) není známá (např. manželka narátora jako přítomná osoba). Připojení autoritního záznamu agenta je řešeno tak, že v databázi jsou činnosti agenta pojaty prostřednictvím řízeného slovníku činností. V katalogizačním modulu systému orální historie jsou pole pojmenována vždy konkrétní rolí (pole „narátor/ka“, „tazatel/ka“ apod.). To umožní rychlejší katalogizaci a zároveň (na interní strukturní úrovni) seskupení všech činností do jednoho bodu (řízený slovník).

Plánovaný systém Filmodel bude obsahovat autoritní modul, který bude využíván ve všech modulech pro popis dokumentů (děl pohyblivého obrazu, fotografií, plakátů). Například filmová společnost může být výrobcem filmu a současně vydavatelem plakátu. Rovněž zvažujeme možnosti budoucího propojení Filmodelu se systémem CAM (Centrální archivní modul).

Nicméně vzhledem k tomu, že Filmodel bude vyvíjen až v následujících letech, pro katalogizační systém orální historie jsme museli vymyslet provizorní řešení, které umožní již nyní určitou míru práce s autoritními záznamy a současně usnadní jejich budoucí migraci do autoritního modulu Filmodelu. Provizorní řešení je založeno na tom, že katalogizační systém orální historie bude obsahovat modul pro autoritní záznamy, které budou tvořeny pouze

základními údaji kompatibilními s plánovanou metadatovou specifikací autoritního modulu Filmodelu. Ta bude vystavena na principech pro vytváření archivních autorit uvedených v aktuálním znění *Základních pravidel pro popis archiválií*, které vycházejí z mezinárodního standardu ISAAR (CPF) (International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families, česky Mezinárodní standard pro archivní autoritní záznamy korporací, osob a rodů). Základní údaje pro jmenné autority jsou již také obsaženy v databázi filmových osobností a společností Filmového přehledu. Jedná se o preferované jméno nebo název společnosti, alternativní jména nebo názvy, datum a místo narození a úmrtí, případně vznik a zánik společnosti. Záznamy filmových osobností a společností na Filmovém přehledu budou základním zdrojem migrace pro autoritní modul Filmodelu. Z tohoto důvodu bylo při migraci tabulky narátorů do katalogizačního systému orální historie provedeno automatické propojení jmen narátorů se záznamy filmových osobností na Filmovém přehledu. Tabulka narátorek a narátorů však také obsahuje záznamy o osobách, které nejsou na Filmovém přehledu. Záznamy těchto osob budou v katalogizačním systému orální historie obsahovat více údajů (zejména jde o datace narození a úmrtí) a stanou se logicky hlavním zdrojem pro migraci do autoritního modulu (tyto osoby budou mít pouze interní identifikátor, tedy signaturu).

Ostatní činnosti agentů nebyly v katalogizační praxi podrobněji popisovány. Do katalogizačního systému orální historie byly tedy importovány jen textové údaje (jména a příjmení). V případech, že narátorka nebo narátor u jiných záznamů vystupoval v odlišné roli, byly údaje o osobě automaticky párovány s těmito jinými činnostmi agentů (např. tazatelka nebo tazatel). U všech agentů, vyjma těch, kteří jsou uvedeni na Filmovém přehledu, jsou dále doplňovány identifikátory dalších externích systémů (Národní knihovny ČR, případně Wikidat), což je způsob, jak odkazovat na dodatečné informace umožňující jednoznačnou identifikaci agenta. V katalogizačním systému orální historie se chceme vyhnout podrobnějšímu popisu osob, které mají jiné role než narátorka nebo narátor. Pro detailní popis bude sloužit až autoritní modul.

Druhou novinkou katalogizačního systému orální historie je správa řízených slovníků umožňujících standardizaci zápisu hodnot metadatových elementů. Namísto textově zapisovaných údajů byly zavedeny řízené slovníky pro technické údaje (např. typ média, typ nosiče) a některé další typy údajů (např. forma souhlasu, typ užití). Ty vycházejí z revize stávajících údajů na základě standardů (např. manuál FIAF pro typy médií).

Jako řízené slovníky jsou také použity hesláře vytvořené v projektu VIADAT: tematický heslář (40 obecných tematických hesel), heslář filmové kultury (300 podrobnějších hesel), chronologický heslář (desetiletí) a heslář profesí (určený pro popis profese narátorek a narátorů). Využití těchto heslářů bylo vyzkoušeno již v tabulce (užitím funkce Ověřování dat) v testovacím režimu.

V katalogizačním systému orální historie bude možnost vybrané řízené slovníky také hierarchicky třídit. V současnosti heslář profesí obsahuje například pojmy jako filmový dramaturg nebo televizní dramaturg, které bude možné zařadit do vyšší kategorie (dramaturg). Po úpravě heslářů v systému se plánuje tato hesla migrovat do autoritního modulu Filmodelu jako věcná předmětová hesla. Bude však nutné je sjednotit s jinými hesláři užívanými v NFA, např. profesí filmových osobností na Filmovém přehledu. Paralelní popis stejných objektů nebo termínů v různých systémech NFA je ostatně jedním z hlavních důvodů budování Filmodelu, který umožní duplicity odstranit a standardizovat popis napříč odděleními.

Specifickým typem řízeného slovníku bude ISO standard pro kódy jazyků. Využíváme kódy ISO-3, které jsou dostupné na webu spravující organizace [SIL](#). ISO-3 obsahuje kódy pro všechny existující jazyky. Pro rozhovory budeme v praxi potřebovat jen několik jazyků (zejména češtinu a slovenštinu), ale vytvoření tohoto řízeného slovníku v katalogizačním systému orální historie poslouží jako základ pro budoucí migraci do autoritního modulu.

Specifickým případem jsou geografické entity, které budeme přejímat z Wikidat nejen kvůli rozsáhlosti záznamů. Obsahují identifikátory mnoha významných autoritních systémů z českého prostředí (např. systém [RÚIAN](#) a autority Národní knihovny ČR). Užití záznamů z Wikidat bude také sloužit jako test vhodnosti tohoto zdroje pro Filmodel. Z geografických entit jsou pro potřeby katalogizace rozhovorů nejdůležitější české obce. Geografické entity budou vedeny jako řízený slovník obsahující identifikátor Wikidat, český název (Label) a jeho popis (Description). Kurátorka zadá identifikátor Wikidat v katalogizačním modulu a systém na základě něj stáhne název a popis z Wikidat. Kompletní stažení všech geografických entit z Wikidat by bylo jednak nepraktické (převážnou část entit, které budou potřebné pro katalogizaci rozhovorů, představují české obce), jednak patrně nerealizovatelné, protože Wikidata obsahují záznamy všech typů entit a nelze jednoduše odlišit ty, které jsou geografické, od jiných typů (osoby, společnosti, díla apod.). Řízený slovník geografických entit se tedy bude plnit postupně podle potřeby katalogizace (vyplňování předmětových hesel nebo hodnot elementů, např. místo pořízení rozhovoru) a následně se z něj vybere požadovaná obec.

V nabídce pro katalogizaci bude uveden v závorce za názvem zpřesňující prvek, aby bylo možné na první pohled zaregistrovat odlišné entity se stejným názvem. Příkladem z praxe je Žižkov: [Žižkov \(část hlavního města Prahy\)](#) vs. [Žižkov \(část města Kutná Hora\)](#).

Pro zápis zemí bude využit interní řízený slovník připravovaný pro autoritní modul Filmodelu. Primárně je založen na kódech zemí podle standardu ISO 3166. Bude obsahovat i ISO kódy zaniklých zemí (alpha 4 code) a některé starší země, které nemají kód ISO (např. Rakousko-Uhersko). Tento řízený slovník je doplněn o kódy MARC a několik typů názvů, pro které se vycházelo z oficiálních česky psaných zdrojů (Ministerstvo zahraničí, dokumenty Evropské unie). Tento řízený slovník bude v katalogizačním systému orální historie testován a případně doplňován, aby mohl být později migrován do autoritního modulu Filmodelu.

Provizorní jmenné autoritní záznamy budou využívány i jako předmětová hesla. Agent v tomto případě figuruje nikoliv z hlediska činnosti související s dílem, ale jako téma rozhovoru. Pokud dojde k tomu, že jedním z témat rozhovoru bude osoba, která vůbec nefiguruje jako agent v provizorních autoritních záznamech katalogizačního systému orální historie, může být výjimečně založen její záznam podle principů uvedených výše (Filmový přehled nebo Autority NK ČR nebo Wikidata).

Specifickým typem předmětových hesel pro popis rozhovorů orální historie, která jsou obzvláště důležitá pro NFA, jsou díla pohyblivého obrazu. Na ně bude odkazováno opět prostřednictvím Filmového přehledu. Katalogizační systém orální historie bude propojen se systémem Filmového přehledu tak, že kurátorka bude vybírat přímo z nabídky filmů v tomto systému a do katalogizačního systému orální historie bude po výběru uložen pouze identifikátor Filmového přehledu. Při zobrazení ve veřejném katalogu se bude název filmu automaticky stahovat ze systému Filmového přehledu.

Užití předmětových hesel v katalogizačním systému orální historie bude zohledňovat, zda jde o popis díla, nebo jeho části. Tematický heslář bude sloužit pouze pro popis díla (série rozhovorů) – cílem je zařadit všechny rozhovory do základních čtyřiceti kategorií. Heslář chronologie bude naproti tomu použit pouze pro rozhovory (části díla). Hesla pro filmovou kulturu, geografické autority a díla pohyblivého obrazu mohou být předmětovými hesly jak u díla (série rozhovorů), tak u jeho části (jednotlivý rozhovor). Rozdíl v užití jsme stanovili tak, že na úrovni díla musí jít vždy o omezený počet hesel (minimálně jedno, maximálně deset

hesel), která musí popisovat to, co patří mezi hlavní témata celé série rozhovorů, zatímco na úrovni rozhovoru jde o detailní předmětová hesla, která popisují i vedlejší témata nebo významné zmínky, kterým se věnuje pouze malý úsek rozhovoru.

Katalogizační systém orální historie vzniká před Filmodelem, proto bude částečně sloužit jako „testovací prostředí“ pro aplikaci obecnějších principů. Kurátorka sbírky a informační architekt systému (autoři tohoto článku) ve spolupráci s programátorem (všichni zaměstnanci NFA) se podílejí na pilotním projektu v nové etapě informačních systémů NFA založených na aktuálních trendech (metadatová specifikace založená na mezinárodních standardech, rozšíření těchto standardů o metadatové elementy, které nejsou nikde popsány a musejí být definovány, ověřování vhodnosti užití různých externích systémů). Obecně platí, že neexistuje žádný jednotný autoritní systém, který by se dal převzít jako jediný směřodatný zdroj. Je nutné současně kombinovat více systémů. Pro tyto účely definuje filmografický standard specifické metadatové elementy pro záznam toho, z jakého autoritního systému heslo pochází (model umožňuje pro popis jedné entity využít současně sady předmětových hesel z odlišných systémů). Katalogizační systém orální historie bude například pro popis geografických entit využívat jak databázi Wikidat, tak heslář zemí založený na ISO 3166.

Zpřístupnění online prostřednictvím veřejné databáze

Katalogizační systém orální historie je komplexní systém, jehož prezentační vrstva (veřejná online databáze) obsahuje vybraná metadata. Vzhledem k časové náročnosti rekatologizace bylo pro spuštění nové veřejné databáze vybráno sto sérií rozhovorů. U nich byla provedena kontrola migrace včetně propojení záznamů na Filmový přehled a doplnění nových údajů, zejména předmětových hesel. Předmětová hesla se váží k úrovni série rozhovorů, detailní popis obsahu jednotlivých rozhovorů předmětovými hesly bude realizován postupně v následujících letech. Vybraná sada rozhovorů byla omezena na známé filmové osobnosti, u kterých je možné prolinkování na záznamy v databázi Filmového přehledu. Sada je také omezena pouze na rozhovory, u kterých je možné badatelské zpřístupnění.

Veřejná databáze obsahuje uživatelsky nejpodstatnější metadata: na úrovni díla (série rozhovorů) jména agentů a předmětová hesla a na úrovni části díla (rozhovor) údaje o datu pořízení rozhovoru a jeho časové délce. Geografické údaje (jako předmětová hesla nebo hodnota elementu, například název obce, ve které byl rozhovor pořízen) jsou odkazovány na

Wikidata, filmy na Filmový přehled (pokud jsou konkrétní díla jedním z hlavních témat celé série rozhovorů).

Veřejná databáze umožňuje vyhledávání podle jmen narátorek a narátorů a předmětových hesel. Rovněž nabízí listování v záznamech v abecedním pořádku podle jmen narátorek nebo narátorů s údajem o roku pořízení rozhovoru a počtu rozhovorů v sérii.

V budoucnosti budou ve veřejné databázi dostupné další záznamy sérií rozhovorů, a to v závislosti na postupu rekatalogizace a doplňování předmětových hesel na úrovni série i jednotlivých rozhovorů a také s ohledem na etické standardy. Zveřejněné autoritní záznamy o žijících narátorkách a narátorech, kteří nepatří mezi známé osobnosti, nemohou obsahovat citlivé údaje, jako je datum narození (jméno a profese zpřístupnit lze).

ZÁVĚR

Rozhovory uchovávané v NFA jsou největší oborově specializovanou orálně historickou kolekcí v České republice, a tedy cennou částí českého kulturního dědictví. Celý archivní soubor obsahuje unikátní výzkumný pramen (nejen) v oblasti audiovizuální kultury. Nový katalogizační systém orální historie byl v roce 2023 vyvinut jako součást širšího úsilí NFA sjednotit a standardizovat popis různorodých typů dokumentů uchovávaných napříč různými odděleními. Hlavním úkolem při vývoji systému bylo vytvořit komplexní metadatovou specifikaci, která je založena na upraveném filmografickém modelu užívaném v mezinárodní komunitě filmových archivů. Model navržený pro zvukové dílo umožňuje reflektovat specifický status záznamu rozhovoru orální historie, který má jak atributy archiválie (unikátní záznam události), tak díla ve smyslu bibliografického konceptu. Při definici metadatové specifikace byly údaje zapisované v tabulkách formalizovány do metadatových elementů, což zahrnovalo atomizaci elementů či standardizaci hodnot některých elementů, tj. vytvoření řízených slovníků. Ty budou postupně rozšiřovány, doplněny o definice a hierarchické vztahy hesel, aby byly připraveny na migraci do plánovaného autoritního modulu Filmodelu. Údaje o narátorkách a narátorech z tabulek byly propojeny se záznamy z Filmového přehledu pro usnadnění budoucí migrace. Pouze v případech, že narátorka nebo narátor nemají záznam na Filmovém přehledu, jsou v databázi katalogizačního systému orální historie ukládány podrobnější informace, které byly předtím evidovány v tabulce narátorek a narátorů.

Vývoj katalogizačního systému orální historie musel zohlednit nejen skutečnost, že neexistuje žádný metadatový standard pro záznamy rozhovorů orální historie, který by bylo možné v úplnosti převzít, ale zároveň skutečnost, že určité údaje, které se zapisují při katalogizaci, budou v budoucnosti společné pro plánovaný systém Filmodel, především věcné a jmenné autority. Bylo tedy třeba najít provizorní řešení, které usnadní budoucí migraci do autoritního modulu. Základem řešení se tak stalo propojování s externími autoritními systémy.

Jedním z rozhraní katalogizačního systému orální historie je veřejná databáze, katalog obsahující vybrané údaje vztahující se ke stovce sérií rozhovorů. NFA může zpřístupňovat rozhovory pouze prezenčně v badatelském režimu. Vyhledávání v nich umožňují podrobná metadata včetně předmětových hesel vyjadřujících hlavní témata rozhovoru. Podrobný popis také odráží závazek dlouhodobého uchování, tj. udržování informací o identitě záznamu rozhovoru orální historie jakožto dokumentu. Tím se přístup NFA liší od projektů zaměřených

na jednorázové vytěžení rozhovorů, ve kterých se záznamy neuchovávají jako archiválie a popisují se pouze základními údaji, které jsou účelově využitelné pro probíhající výzkum.

Nově vytvořený katalogizační systém orální historie tak přináší nejen komplexní metadatovou specifikaci, která se zatím nikde v tomto rozsahu zřejmě nepoužívá, ale rovněž reflektuje poslání NFA dlouhodobě uchovávat i zpřístupňovat dokumenty, mezi které patří záznamy rozhovorů orální historie.

DEDIKACE

Tento recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury České republiky.

SEZNAM LITERATURY

Barešová, M. & Přivřelová, I. (2017, 25. října). *Daly jsme příležitost mluvit těm, které velké dějiny zatím nezachytily*. Filmový přehled.

<https://www.filmovyprehled.cz/cs/revue/detail/rozhovor-marie-baresova>

Barešová, M. (2021). Katalogizace orálně-historických nahrávek na příkladu Sbírký zvukových záznamů Národního filmového archivu. *Memo: časopis pro orální historii*, 11(2), 6–18.

https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/46586/1/Memo_2021_2-6-18.pdf

Barešová, M., Forejt, M. & Režová, M. (2021, 16. listopadu). *Animace 70: Dobrodružné pátrání*. DOK.REVUE. <https://www.dokrevue.cz/clanky/animace-70-dobrodruzne-patrani>

Barešová, M. & Křipač, J. (2020, 30. června). *Orální historie nabízí jiný pohled na filmové dějiny*. Filmový přehled.

<https://www.filmovyprehled.cz/cs/revue/detail/marie-baresova-oralni-historie-nabizi-jiny-pohled-na-filmove-dejiny>

Barešová, M. & Strusková, E. (2020). S každým filmem se přišlo na něco nového: Dějiny českého animovaného filmu ve Sbírci zvukových záznamů Národního filmového archivu. *Illuminace*, 32(4), 114–123. <https://www.iluminace.cz/pdfs/ilu/2020/04/09.pdf>

Cubr, L. (2018). Konceptuální rámec pro otázky autenticity digitalizátů knih. *ProInflow*, 10(2). <https://doi.org/10.5817/ProIn2018-2-5>

FIAF Cataloguing and Documentation Commission (CDC). (2016). *FIAF Moving Image Cataloguing Manual*. <https://www.fiafnet.org/pages/E-Resources/Cataloguing-Manual.html>

FIAF Moving Image Cataloguing Manual. (2016). *FIAF Cataloguing and Documentation Commission (CDC)*. <https://www.fiafnet.org/pages/E-Resources/Cataloguing-Manual.html>

Hála, T. & Strusková, E. (2013). Sbíрка zvukových a zvukově obrazových dokumentů NFA. *Illuminace*, 25(2), 119–122. <https://www.iluminace.cz/pdfs/ilu/2013/02/11.pdf>

Hlaváček, J. (2018). *Etický kodex České asociace orální historie*. http://www.coha.cz/wp-content/uploads/2018/05/Etický_kodex-COHA_2018.pdf

Hlaváček, J. (2019). Metodické postupy archivace orálně-historických pramenů v digitálním věku. *Archivní časopis*, 69(4), 389–401.

https://ufal.mff.cuni.cz/~hajic/2020/docs/Archivni_casopis_Hlavacek.pdf

Chromková, K. & Barešová, M. (2018). Filmový Zlín: Soubor orálně-historických interview ve Sbírce zvukových záznamů Národního filmového archivu. *Illuminace*, 30(3), 109–117.

<https://www.iluminace.cz/pdfs/ilu/2018/03/08.pdf>

International Association of Sound and Audiovisual Archives (IASA). (2017). *Uchování audiovizuálního dědictví: Etika, principy a strategie uchovávání*. https://www.iasa-web.org/sites/default/files/downloads/publications/TC03_Czech.pdf

https://www.iasa-web.org/sites/default/files/downloads/publications/TC03_Czech.pdf

International Council on Archives. (2000). *ISAD(G): General International Standard Archival Description – Second edition*. Ottawa. ISBN 0-9696035-5-X.

InterPARES project. (2005). *Requirements for Assessing and Maintaining the Authenticity of Electronic Records*. http://www.interpares.org/book/interpares_book_k_app02.pdf

Mazé, E. A. (2012). Metadata: Best Practices for Oral History Access and Preservation. In D. Boyd, S. Cohen, B. Rakerd, & D. Rehberger (Eds.), *Oral History in the Digital Age*. Institute of Library and Museum Services. <https://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/metadata/>

Národní knihovna ČR. (2002). *Funkční požadavky na bibliografické záznamy: závěrečná zpráva*. Praha. ISBN 80-7050-400-5. <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr-cs.pdf>

Ministerstvo vnitra České republiky. (2022). *Základní pravidla pro zpracování archiválií*. <https://www.mvcr.cz/clanek/metodiky.aspx?q=Y2hudW09Mw%3D%3D>

POZNÁMKA O AUTORECH

Marie Barešová

Marie Barešová je absolventkou filmových studií FF MU, studovala také na Universität Zürich. Její doktorský projekt se věnoval československo-jugoslávským vztahům v kinematografii v období po roce 1945. Od roku 2013 pracuje v Národním filmovém archivu jako kurátorka orální historie, spravuje Sbíрку zvukových záznamů. Svou výzkumnou činnost zaměřenou na filmovou historii a orální historii prezentuje od roku 2013 na konferencích České asociace orální historie a od roku 2014 také na konferencích Mezinárodní asociace orální historie. Je spoluautorkou publikace *Generace normalizace. Ztracená naděje českého filmu?* (2017) a připravované publikace *Animace 70*.

E-mail: marie.baresova@nfa.cz

Ladislav Cubr

Ladislav Cubr je absolventem magisterského a doktorského studia informační vědy na FF UK a magisterského oboru Elektronická kultura a sémiotika FHS UK. V Národní knihovně ČR se podílel na vývoji systémů perzistentní identifikace a dlouhodobého uchování digitálních dokumentů. Od roku 2018 pracuje v Národním filmovém archivu, kde se mj. zabývá problematikou metadat a informačních systémů v oblasti audiovizuálního kulturního dědictví.

E-mail: ladislav.cubr@nfa.cz